

2021. február 22–28.

Mértékadó

Kultúra • Tv- és rádióműsor

Bene Zoltán
Szeged irodalmi életéről
és az ihlető városról

Peter Paul Rubens
rajzművészete

Halléról
– komolyan és játékosan

Pilinszky 100

Film: Ásatás

Fotó: Vadócz Dávid

Korszakhatárokon

Bene Zoltán Szeged irodalmi életéről és az ihlető városról

Nem mintha eddig ne lettek volna világirodalmi rangra törekvő, fényesebb időszakai a Dél-Alföld kulturális központjának: elég csak a magyar regény születésénél bábáskodó Dugonics Andrássra, a Tolsztoj elismerését is kiváltó novellistára, Tömörkény Istvánra, a sokoldalú, egyszerre népies és urbánus Móra Ferencre vagy a melankólia poétájára, Juhász Gyulára utalni. Ám úgy tűnik, hogy a XXI. század eleje elhozta Szeged irodalmának reneszánszát. Nemcsak az alkotók rangját és jelentőségét tekintve, hanem abból a szempontból is, hogy a város drámai fordulatokban bővelkedő múltja, ideológiákat, világnézeteket ütköztető jelene manapság egyre több regényben és elbeszélésben elevenedik meg, tágítva, kibontva létező és elképzelt legendáriumát. A helyi irodalmi élet összefogásában vezető szerepet játszó Bene Zoltánnal Szeged – nézőponttól függő – provincialitásáról és nagyságáról, a város vonzásáról és az író tavaly megjelent regényéről, az Isten, ítéletről beszélgettünk.

– A látszat ellenére felénk is fel szokott merülni az a kérdés, hogy miért nem nagyobb a város megtartóereje. Szerintem nem kisebb és nem nagyobb, mint más hasonló nagyságrendű vidéki városok esetében. Amit persze értsünk úgy: azoké sem akkora, amekkorával a helyiek elégedettek lennének. Az tény, hogy Budapestnek – hasonlóan a világ más nagy kulturális, tudományos központjaihoz – erős az elszívó hatása. Ma mégis más a helyzet, mint, mondjuk, harminc évvel ezelőtt volt. Egyfelől ugyan kinyílt a világ, másfelől viszont összetem. Gondoljunk arra, hogy az internet révén mindenhez hozzájuthatunk, az online tér közel hozta egymáshoz a távoli területeket is. Ez viszont a megtartó-

azonban magába és a műveibe épített valamit Szegedből... Nekem soha nem fordult meg a fejemben, hogy elmenjek innen. Olyannyira nem, hogy nem is tudok sokáig távol lenni. Két-három évvel ezelőtt a feleségemmel a horvát tengerparton nyaraltunk, és már a negyedik nap végén mindketten úgy éreztük: hosszú lesz ez a tíz nap. Szép ez az egész, de legyen már vége, és menjünk haza.

Vajon miért ez a ragaszkodás Szegedhez? Van a városnak valami különleges vonzása, a genius loci...

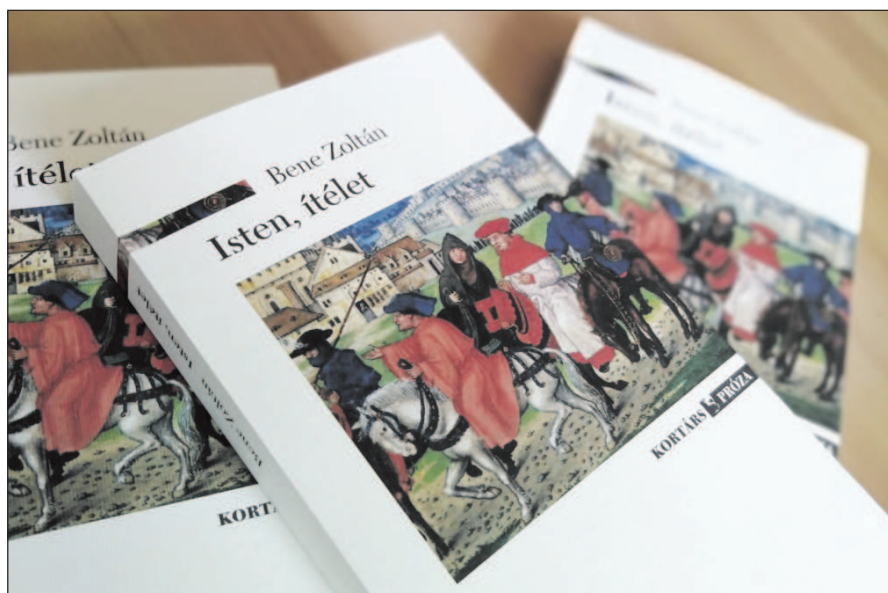
– Egyrészt én ilyen avított ember vagyok. Tartoznom kell valahova. Megőrülök a

sadalomnak, én azonban borzalmasnak tartom. Elsorvadnak a gyökerek, nincs hova kötődni. Ne csodálkozzunk, hogy tele a nyugati világ frusztrált, szerepeket játszó és azokba beleragadt emberekkel. Semmi kapcsolat, semmi biztonság. Márpedig az emberi faj a biztonságot mindig is nagyra tartotta, fontos értéknek tekintette. De a kérdésre válaszolva: igen, meggyőződésem, hogy Szegednek van vonzása. Hogy mi is az pontosan? No, azt már jóval nehezebb lenne megfogalmazni.

Kívülről nézve igen erősnek tűnik most „a szegedi irodalom”. Temesi Ferenc, Darvasi László, Szilasi László, Hász Róbert, Grecsó Krisztián... – akik így vagy úgy kötődnek a városhoz, és ahogy Ön, nemegyszer regényeik, elbeszéléseik helyszínül is választják. Vagy azért nem ilyen egyértelmű a szerzői rajongás Szeged iránt?

– Darvasi Laci írta valahol, hogy ha Szegedből kivonjuk az egyetemet, csak egy nagyon provinciális, nagyon vidéki közege marad. Ebben van igazság, mégis rendkívül sarkítottnak érzem. Hiszen nem csupán a város szülötteire, de számos olyan művészre, tudósra, közéleti személyiségre volt és van hatással a város, akik nem itt születtek, nem itt gyerekeskedtek, hanem, mondjuk, az egyetemi éveiket töltötték itt. Igaz, az egyetem mindenki életében meg-

erőre – vagy fogalmazzunk így: a maradásra – pozitívan hat. Ha azonban az elmúlt ötven-száz évre tekintünk, azt látjuk, hogy sokan, akik hosszabb-rövidebb ideig kötődtek a városhoz, később máshol bontakoztatták ki a tehetségüket. A többségük

mostani divattól, hogy egyik nap itt ébrednek, a másikon ott fekszem le; ha három eurócenttel többet fizetnek valahol, akkor ötezer kilométerrel arrébb vállalkozom munkát, bérlakásokban élek... A mobilitás az egyik legnagyobb értéke lett a nyugati tár-

határozó időszak, amelyben szinte automatikusan alakul ki kötődés.

Egyetem ide vagy oda, egy unalmas, szürke iskolaváros, egy „alföldi porfészek” biztosan nem hatna ennyi emberre, és nem lenne ennyire inspiráló. A megszépítő múltba visszarévedő ifjúkori emlékeknel azért több kell ahhoz, hogy valahova visszakivánczoljon az ember, és akár távol élve is folyamatosan foglalkoztassa a város múltja, jelene és jövője...

– Igen, ezzel akartam folytatni. Éppen ezért vitatkoznék Laci említett megállapításával. Az idén százéves szegedi egyetem egyébként sok tekintetben valóban nem szervesült bele annyira Szeged életébe, mint sok más egyetemi város esetében. Ebben nyilván az is közrejátszott, hogy ideiglenesen került ide 1921-ben, s ez az ideiglenesség valahogy sokáig rányomta a bélyegét. Mindazonáltal Szegednek egyetemmel és egyetem nélkül is van valamiféle magyarázhatatlan vonzereje. Mást ne mondjak, például struktúrájában is igazi város, és ebben nagy szerepe van története legnagyobb tragédiájának, amely – ambivalens módon – az egyik legnagyobb szerencséjévé is vált: az 1879-es árvíznek. Miután a Tisza elmosta a régi várost, fölépült ez a körutas-sugárutas szerkezetű európai polisz. A vonzásra visszatérve: kívülről és belülről sem ritka egy-egy lesajnáló megjegyzés vagy a „provinciális” jelző, ennek ellenére igenis létezik itt egy sajátos, nehezen megragadható vonzerő, egyfajta couleur locale, ami az itt lakókat és az ide látogatókat egyaránt megérinti. Ehhez a hatáshoz önmagában az egyetem és a sok fiatal jelenléte nem lenne elég, többről van szó.

Az Ön életében, pályafutásában számtalan módon megmutatkozik a kötődés, az érdeklődés és a tenni akarás. A szegedi irodalmi élet összefogásában, serkentésében is szerepet vállalt.

– A Magyar Írószövetség Csongrád-Csanád Megyei Írócsoportjának elnökeként és a Szegedi Írók Társaságának titkáráként feladatom is, hogy Szegeden igyekezzek szervezni az irodalmi életet. Könyvbemutatókat, író-olvasó találkozókat, beszélgetéseket, konferenciákat sikerült megvalósítani. A Tömörkény István születésének százötvenedik évfordulójára szervezett szimpózium előadásainak anyagát kötetben is megjelentettük, s ezzel párban, testvérként kihoztunk egy antológiát, amelybe fölkérésre született, Tömörkényre reflektáló kortárs szépirodalmi művek kerültek. A Dugonics András, Ördögh Szilveszter vagy éppen Kálmány Lajos emlékére szervezett tanácskozáson elhangzó előadások tanulmányváltozatait pedig a Szeged folyóirat adta közre, amelynek 2017 nyara óta vagyok a szerkesztője. A lap kiadójával, a Somogyi könyvtárral remek az együttműködés, rendszeresen részt veszünk a

könyvtár által koordinált könyvheti és egyéb rendezvényeken. Miután könyvtárosként is végeztem, s dolgoztam is könyvtárban, szinte hazajárok oda. És hogy még egy kiadványt említsek, *Diószegi Szabó Pál* barátommal 2017-ben tettünk le egy koncepciót a városházán, amelynek eredményeként minden esztendőben – az előző évi folyóirattermést tallózva, szegedi kötődésű írók munkáiból válogatva – megszerkesztjük a *Szegedi horizont* című antológiát, amelynek tavaly a negyedik kötete jelent meg. A *Szegedi horizontban* az említett Darvasi Lászlótól, Szilasi Lászlótól, Temesi Ferentől, *Zalán Tibortól* vagy *Grecsó Krisztiántól* éppen úgy szerepelnek írások, mint olyan feltörekvő, tehetséges ifjú alkotóktól,

települt délszlávokból állt. A hódoltság tehát éles cezúrát jelentett, de az Anjou-korban még virágzott a város. Persze egészen más képet mutatott, ám nemcsak a mai formájához viszonyítva, hanem a korabeli városok nagy részéhez képest is. A XV. században *Bertrandon de la Brocquière* burgund lovag úgy ír róla, mintha Alsóváros, Felsőváros és a Palánk (vagyis a Középváros) három külön település lenne. És valóban elkülönült a három rész, hiszen a Tisza szabályozása előtt vizek, erek, szigetek szabdalták a területet. Maga az Alföld is más arcát mutatta akkoriban. A (jogosan) hungarikumnak tartott nagy magyar pusztát a XVII–XVIII. században alakult ki, fölválta a korábbi vízjárta, mocsaras, sűrűn erdőszült vidéket. A török alóli felszabadulás után, a betelepítések idején csapolták le a lápokot, vágták ki a fákat. A középkori és a mai Szeged azonban egy szakrális ponton, illetve szakaszon találkozik, és ez az alsóvárosi ferences templom és kolostor, illetve az ezt (és végső soron Alsóvárost) a Palánkkal összekötő Szentháromság utca. Ezen Lechnerék sem változtattak az újjáépítéskor. Én egészen közel lakom a kolostorhoz, illetve az említett utcához, így ez a környék a mindennapi közegem. A város történetében, főként a török időkben egyébként nem lehet eléggé hangsúlyozni a ferencesek szerepét: gyógyítottak, a Dél-Alföld lakosságának lelki gondozását végezték. Megjegyzem, az utóbbi években örvendetes módon újra meglehetősen aktívak az alsóvárosi barátok.

Említette, hogy szerkesztője a Szeged című lapnak. Kerültek elő olyan régészeti emlékek, levéltári anyagok, dokumentumok, hagyatékok, amelyek hangsúlyosan gazdagították, bővítették a helytörténeti ismereteket?

mint Bék Timur vagy H. Balogh Gyula. A kortárs magyar irodalom Szegedhez köthető szeletének keresztmetszetét próbáljuk fölmutatni.

Legutóbbi, Isten, ítélet című regényében, amely kis részben Szegeden, illetve a környékén játszódik, felvillantja a város középkori képét: várával, templomaival, rendházaival. Vagyis a ma is jellemző szecessziós és századfordulós kulissza mögött azért egy közép-európai viszonylatban jelentős város emléke dereng fel a törökidulás és „a nagy víz” előtti időkből is.

– Szeged a Magyar Királyság fontos, meghatározó városa volt az Árpád-kortól kezdve, s az is maradt 1543-ig. A török megszállás vetett véget ennek az első virágzásnak. Miután a törökök elfoglalták a várost, Szeged korábbi lakossága a felére csökkent, és annak is egy jelentős része be-

– Mindig akadnak újdonságok. Persze többnyire apróságok, hiszen korszakos jelentőségű, a gondolkodásmódunkat alapjaiban megváltoztató felfedezések, leletek ritkán kerülnek napvilágra. De árnyalni mindig lehet a képet. A barátaimmal létrehozott, mellékesen könyvkiadással is foglalkozó civil szervezetünk, az Areión Egyesület az I. világháború centenáriuma kapcsán jelentette meg *Nagy Miklós Francia megszállás Szegeden (1918–1920)* című kötetét. A város francia megszállásáról korábban még a szegediek nagy része sem tudott. Most kezd visszaépülni a köztudatba, hogy 1918 végétől 1920 tavaszáig francia gyarmati hadsereg állomásozott a városban. Azt gondolhatnánk, hogy a megszállás hátrányosan érintette Szegedet, ám inkább előnyösnek lehet nevezni. Ha csak

azt nézzük, hogy mit műveltek a balkáni megszállók a Tisza túloldalán, Újszegeden vagy Szőregén, akkor szembetűnő a különbség. Antikommunista attitűdjükkel a franciák a szegedi kormányok munkáját is segítették, és Szegeden Tanácsköztársaság sem volt. Próbálkoztak ugyan vele, a franciák azonban igen gyorsan véget vetettek a kísérletnek. Ez a megszállás nemcsak Szeged, hanem az ország történetében is erősen meghatározó momentum, amiről kevesen hallottak. A franciák megítélése Trianon miatt nem túl pozitív Magyarországon, de Szeged vonatkozásában a kép sokkal árnyaltabb. *Ferenc Józseffel* hasonló a helyzet. A magam részéről nehezen értem a Ferenc József iránti rajongást, viszont azt kell mondanom, szegediként nagyon is indokoltnak tartom, hiszen rengeteget köszönhet neki a város. Gondoljunk csak bele, hogy a kor közlekedési viszonyai között az árvíz utáni harmadik napon már itt volt! A vizitáló császár és király biztosította az állami erőforrásokat, és tekintélyét latba vetve sokat tett azért, hogy elinduljon egy olyan mérvű, egész Európát megmozgató közadakozás, amely aztán az új Szeged jövőjének egyik forrását jelentette.

És ez az időszak szépíróként inspirálja?

– Természetesen. Több novellámban megjelent a francia megszállás, 2019-ben pedig a Magyar Művészeti Akadémia hároméves, 2022-ig tartó ösztöndíjával egy regény megírását vállaltam, amelynek egyik rétege éppen 1920 környékén játszódik. Az érdeklődésemet egyébként először régi fotográfiák keltették föl: szegedi cselédnők francia gyarmati katonákkal fényképeztették magukat. Elsősorban a Maghreb-országokból származó katonák állomásoztak nálunk: arabok, feketék, de voltak köztük indokínaiak is. Ez önmagában is rendkívül izgalmas dolog, amitől az ember íróként végképp nem tudja függetleníteni magát.

Az Isten, ítéletben Stefan Zweig történelmi regényeit jellemző átfogó igénnyel igyekezett megragadni a XIV. század azon időszakát, amikor a Magyar Királyság egészen közeli kapcsolatba került a Nápolyi Királysággal, Károly Róbert fia, András herceg és Nápolyi Johanna rövid ideig tartó frigye által. A történetben olyan kortárs itáliai „mellékszereplők” is feltűnnek vagy említést nyernek, mint Giotto, Petrarca, Boccaccio vagy Cola de Rienzo (Rienzi). A regény cselekménye, ábrázolásmódja realista, olykor naturális, ugyanakkor nem

félt attól, hogy a „történelem menetébe beleszólva” írói fantáziával formáljon át részleteket.

– Az események kifizetését és hatását nem alakítottam át a regényben, csak a kanonizált, legitimált és verifikált krónika homályba vésző részletein változtattam. Azt gondolom, így is történhetett az az eseménysor, amely aztán elvezetett az ismert tényekig. Az említett személyek viszont a történelmi hűséget egy csöppet sem sértve kerültek a regénybe, hiszen mind Boccaccio, mind Petrarca írt András hercegről. Mindketten találkoztak vele, az előbbi barbárként jellemezte, az utóbbi rokonszenvezett vele. Károly Róbert özvegye, *Erzsébet* királyné valóban elment Itáliába, sokfelé járt, hogy – mai szóval azt mondhatnánk – lobbizzon a fia nápolyi királlyá koronázásáért, s közben irdatlan mennyiségű aranyat vitt magával és „szórt el”. Egyes olasz művészettörténészek szerint *Erzsébetnek* ez az útja, pontosabban az általa elosztogatott arany teremtette meg a trecento gazdasági alapját, a magyar királyné aranya indította be az itáliai gazdaságot. Az anyakirálynénak Cola de Rienzo római néptribunnal is találkoznia kellett, tehát azt hiszem, ebben sem rugaszkodtam messzire a valóságtól. Amit kitaláltam, az a titkosszolgálati szál és az események menetét a háttérből mozgó figurák egy része. Érdekelt ez az izgalmas, mozgalmas, kalandokban bővelkedő korszak, de alapvetően ezúttal is a civilizációs határhelyzet foglalkoztatott. Márpedig ez

az időszak, úgy vélem, az egyik legjelentősebb határhelyzet. A XIV. század közepén óriási paradigmaváltás történt. Nemcsak a középkor ér véget ekkor, hogy kezdetét vegye – a reneszánszsal – az újkor, de a világlátás, a világ értelmezése is alapjaiban változott meg. Ekkor alakul ki az az antropocentrikus világkép, amelyben maig élünk. Lehet ugyan arról beszélni, hogy az antik görögök is emberközpontúak voltak, de az a fajta antropocentrizmus össze sem hasonlítható azzal, amely az újkori és a legújabb kori világot jellemzi. A reneszánszsal kezdte az ember egészen más módon látni önmagát, a világot, az életét. Sokkal kevesebb alázattal és szerénységgel. *Pico della Mirandola* még azt mondja: „A reneszánsz az ember újjászületése az Istennel való hasonlatosságra.” A mondat második fele azonban nagyon gyorsan lekopott, és maradt „az ember újjászületése” – Isten a háttérbe szorult. Az a modern polgári, demokratikus, liberális társadalom, amiben ma élünk, ott fogant. *Egon Friedell* jegyzi meg – *Novalis-ra* hivatkozva –, hogy „minden új betegség-

ből fogant”. És levezeti, hogy az újkor éppen a nagy pestisjárványból.

Az Isten, ítéletet megelőző regénye, az *Áramszünet* egy 2030-ban játszódó történet volt, amit antiutópiaként is lehet értelmezni. Annak kapcsán is előkerül a végidő. Jól gondolom, hogy ezt a két könyvet egyfajta apokaliptikus vízió köti össze? Felfogható mindkettő a vég kezdetéről való elmélkedésnek is?

– Abszolút. Volt olyan recenzió, aki észrevette, hogy aminek a végét az *Áramszünetben*, annak az elejét az *Isten, ítéletben* írtam meg. Egyet kell értenem vele.

Pallós Tamás
Fotó: Vadócz Dávid